

Kohoutek, Jiří; Vácha, Zdeněk; Vrla, Radim

Výzkum středověké architektury na Zlínsku III.

Archaeologia historica. 2004, vol. 29, iss. [1], pp. 477-492

ISBN 80-7275-049-6

ISSN 0231-5823

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/140590>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Výzkum středověké architektury na Zlínsku III.

JIŘÍ KOHOUTEK – ZDENĚK VÁCHA – RADIM VRLA

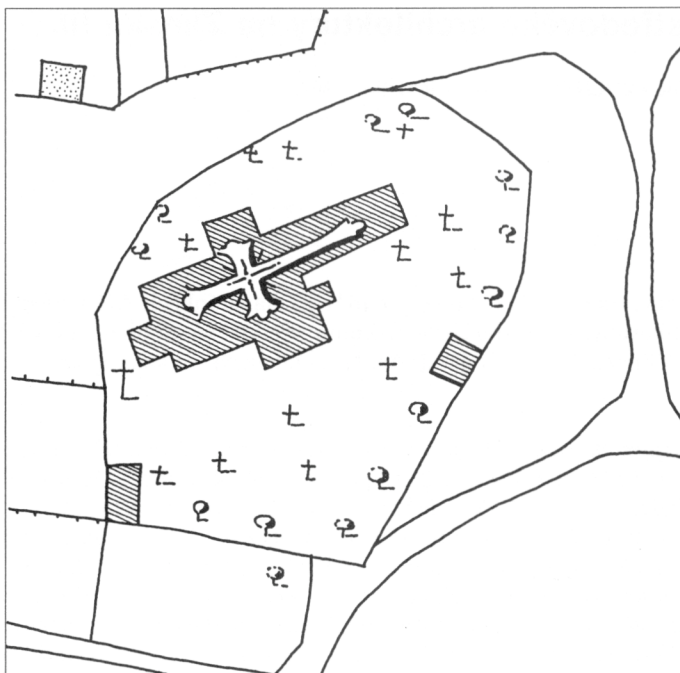
Příspěvek navazuje na dílčí studie, jež byly již na stránkách AH v předchozích dvou ročnících publikovány. Jde o součást průzkumu středověké architektury východomoravského regionu Zlínska, který, jak autoři doufají, bude završen katalogem.

Pozlovice

Jedna z nejstarších osad na Luhačovicku, poprvé připomínaná (Pozlowicensem) již na konci 13. století (1287 – CDM IV, č. 253), po polovině 14. století (1369) je prvně uváděn zdejší děkan (Pokluda 2000, 5). Původně byly Pozlovice součástí světlovského panství (hrad Starý Světlov ve Vizovské vrchovině), ač není vyloučeno, že byly občas zastavovány do držení drobné šlechty (v roce 1287 Soběhrd z Pozlovic, v roce 1399 Mikušec z Pozlovic). V průběhu třicetileté války (roku 1633) přešly od světlovského panství již natrvalo k panství luhačovickému, neboť v tomto roce došlo k rozdělení majetku mezi jeho nové majitele, bratry Serényie. Mladší Gabriel si podržel původní světlovské panství, od něhož bylo připojeno devět vesnic (mezi nimi též právě Pozlovice) k nově nabytému luhačovickému statku, který získal starší Pavel. Tento také nechal přestavět v letech 1642–1644 pozlovický kostel sv. Martina, kde byla také zřízena rodinná hrobka majitelů luhačovického panství.

Dnešní farní kostel sv. Martina představuje hmotově i půdorysně zajímavou srostlicí (obr. 1), jejíž postupný stavební vývoj lze dnes vysledovat poměrně obtížně. Chrám sestává z obdélné lodi s bočními kaplemi (vše plochostropé), protáhlého, odsazeného presbytáře s přímým ukončením a navazující sakristií. Presbytář i sakristie jsou sklenuty valeně se styčnými výsečemi. Na východní straně je k lodi přisazena štíhlá pětipodlažní věž, v jižním koutě je mezi věží a loď vložena oblá hmota vřetenového schodiště.

V roce 1985, kdy došlo k sejmutí většiny ploch vnějších omítek, byla provedena dílčí dokumentace obnaženého zdiva. Při ní bylo zjištěno, že za nejstarší část dnešní stavby lze považovat zmíněnou obdélnou loď. Ostatní části chrámu – presbytář, boční kaple, věž a plášť vřetenového schodiště – jsou k lodi evidentně přizděny na spáru. Nároží lodi jsou armována pískovcovými kvádry, přičemž v jižním nároží je mezi kvádry osazen fragment stojky gotického ostění (zkosená hrana s trojúhelníkovou stříškou přechodu – obr. 2); výjimkou je severní nároží, které nese výrazné stopy poškození (vykřivené zdivo, cihelné plomby). Vstupní portál v ose jihozápadní zdi lodi má prosté kamenné ostění, hranolové bez profílace, se stopami druhotné úpravy pohledových ploch. Klenák v půlkruhově završeném záklenu nese letopočet 1642. V severozápadní zdi presbytáře byla v roce 1985 dokumentována trojice otvorů, vyplněných recentními zazdívkami. Jde o dva nad sebou položené, půlkruhem sklenuté otvory poměrně velkých rozměrů s dveřním otvorem přiléhajícím k pravé straně níže položeného (tuto situaci lze spojit s existencí starší sakristie – srov. Samek 1999, 427/428). Po sejmutí části omítek z věže bylo zjištěno, že její spodní část má nároží důsledně armována pískovcovými bloky, zatímco část horní (nad vnějším ústupkem v síle zdiva) armaturu postrádá. Zmíněná věž má valeně klenuté průchozí přízemí (vnější vstup postrádá profilované ostění – jde o prostý, půlkruhem završený výřez ve zdivu), nad nímž se nachází místnost s hřebínkovou klenbou. Obvodové zdivo dalších podlaží, tvořených dřevěnými etážemi propojenými žebříkovými schodišti, je bez výrazných stop sta-

Obr. 1. Pozlovice – kostel sv. Martina; výřez z indikační skici z r. 1828 (pokud není uvedeno jinak. Kresby a fotografie Vrla 2003).

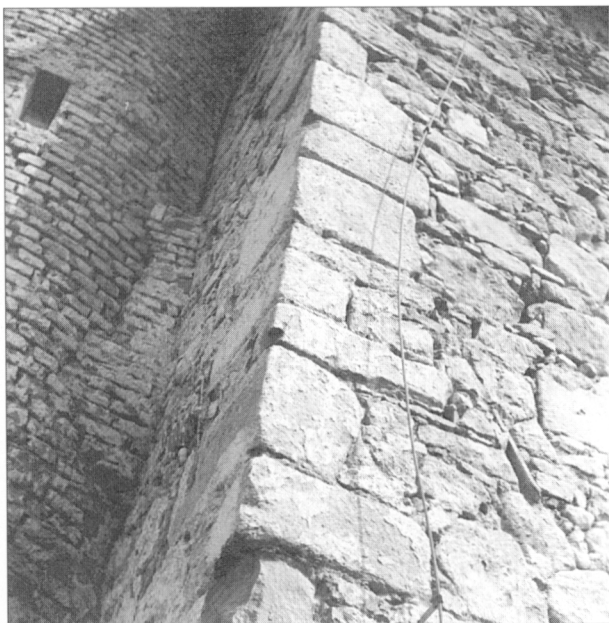
vebních fází. V západním průčelí věže je nad vstupem osazena erbovní deska s aliančními znaky Pavla Serényiho (držel panství v letech 1629–67) a Kláry Trstanské, výše nad ní se nachází trojice okének vybavených kamenným ostěním s velmi subtilním okosením, jež sahá asi jen do poloviny jeho výšky (obr. 3). Jejich vnitřní špalety se záklenkem jsou vyzděny převážně z cihel formátu 8×28×14 cm. Stěny interiéru 3. a 4. NP věže jsou opatřeny hrubou omítkou, která zcela nekryje čela kamenů. Zevnitř věže není patrný žádný ústupek v síle zdiva, stěny v úrovni dřevěných etáží působí jednotným dojmem – zdivo je převážně kamenné s cihlami ve špaletách a záklencích otvorů. Plášť zmíněného vřetenového schodiště je kompletně vyzděn z cihel.

Sledovanou situaci lze zhodnotit takto: Do středověkého období lze s jistotou řadit pouze opracované kamenné články, které byly zřejmě druhotně osazeny do dnešní stavby; u ostění věžních okének je, vzhledem k jejich profilaci, tato situace rovněž pravděpodobná, jejich ostění s vysoko nasazeným subtilním okosením svědčí o pozdním vzniku, snad až na samém závěru gotického slohu. Hypoteticky lze uvažovat též o středověkém původu zdiva (resp. částí zdiva) chrámové lodi. Převážnou část dochovaných konstrukcí chrámu lze však spojit až s rozsáhlou stavební činností 17. a 18. století.

Tlumačov

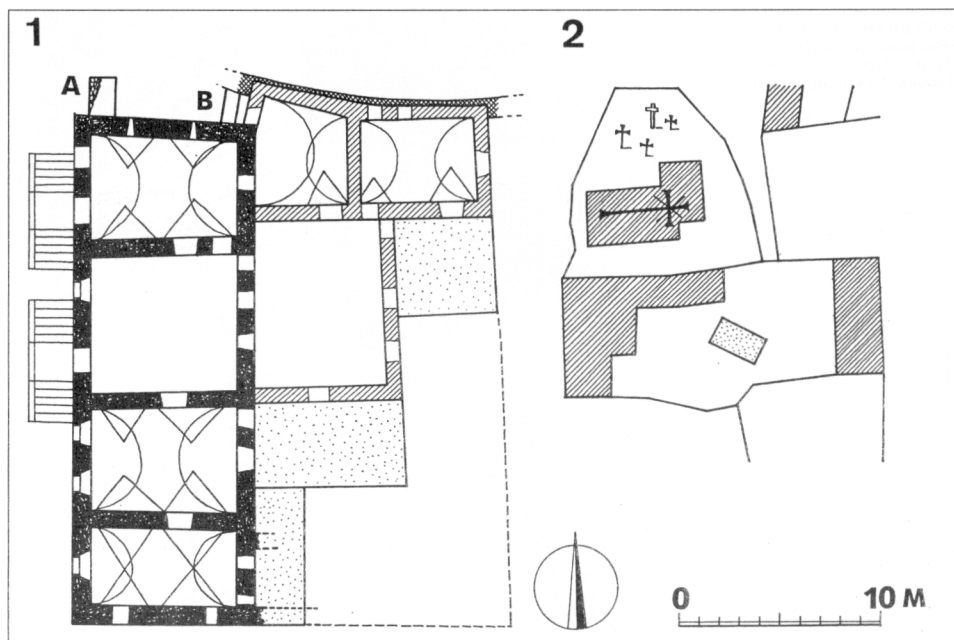
Jedna z nejstarších obcí na Zlínsku, doložena je již ve známé listině olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka z roku 1141 (CDB I, 115). Po polovině 14. století (1368) je Tlumačov označován již jako „městečko“ a spolu se zaniklými osadami Hoštínkem a Olšovcem tvořil menší feudální statek, který byl součástí kvasického panství v majetku pánů z Benešova a Kvasic (Pokluda 1993, 197–199). Kostel je zde doložen k roku 1373 (Wicherek 1995, 613). V 15. století byl v majetku několika rodů nižší šlechty a v roce 1638 natrvalo připojen za Rottalů k napajedelskému panství.

Obr. 2. Pozlovice – kostel sv. Martina; detail jižního nároží kostelní lodi s druhotně použitým gotickým článkem (čtvrtý kvádr odspodu), vlevo cihlové zdivo vřetenového schodiště (stav r. 1985).

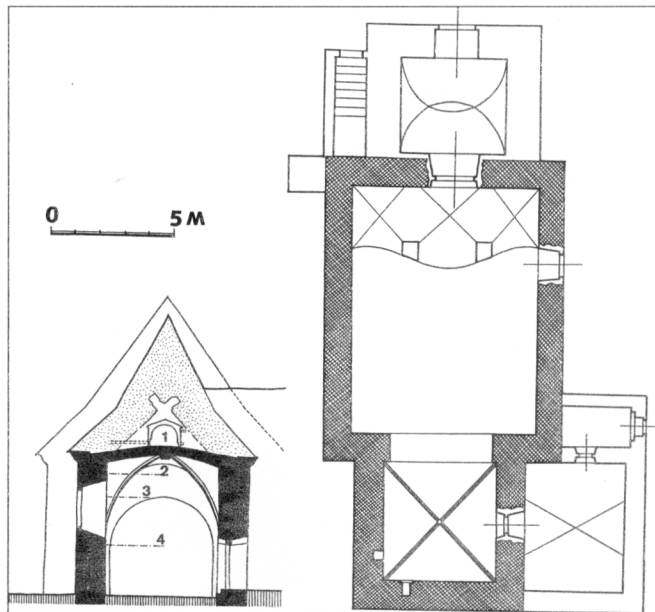

Obr. 3. Pozlovice – kostel sv. Martina; okénka s kamenným ostěním v západním průčelí věže.

Obr. 4. Tlumačov: 1 – Panský dům, půdorys v úrovni přízemí s orientačním vyznačením předpokládaného stáří zděných konstrukcí; křížem šrafováno – starší ohradní zeď hřbitova, zrněně – konec 15. století (?), šrafovaně – 2. polovina 16. století, tečkovaně – mladší přístavby; přerušovanou čarou vyznačen předpokládaný rozsah tvrze do počátku 17. století; A, B – poloha archeologických sond; 2 – výřez z indikační skici (1830), nahoře kostel sv. Martina, dole Panský dům.

Obr. 5. Tlumačov – kostel sv. Martina; vlevo – svislý řez vedený příčnou osou presbytáře; 1 – průchod ve východním štítu lodi (přerušovanou čarou zaznačena poloha kapsy po závoře, nad průchodem vyznačen obrys staré střešní konstrukce, tečkovaná plocha exteriérových omítek v prostoru krovu); 2 – horní úroveň základny hrotitého okna; 3 – vrchol starší klenby (dle situace na jižní stěně presbytáře); 4 – úroveň parapetu staršího okna; vpravo – půdorys s vyznačením středověkých konstrukcí (stáří opěrného pilíře u jihozápadního nároží lodi je v současné době nezjistitelné).

Obr. 6. Tlumačov – kostel sv. Martina; žebrová klenba presbytáře, pohled od západu.

Dominantu historického jádra obce tvoří stavby farního kostela sv. Martina, tzv. Panského domu a barokní fary. První dva jmenované objekty jsou i předmětem našeho zájmu (obr. 4/2).

Kostel sv. Martina je jednodílná orientovaná stavba s odsazeným presbytářem přibližně čtvercového půdorysu, se západní představenou věží a sakristií při severní straně kněžiště (obr. 5). Chránová loď je plochostropá, svatyně je sklenuta jedním polem křížové klenby s kamennými žebry klínového profilu, vybíhajícími z Jehlancových koutových konzol. V křížení žebor se nachází hladký, kruhový svorník (obr. 6). Ve východní a jižní stěně presbytáře se v blízkosti koutu zachovaly rozměrově téměř shodné výklenky. Výklenek ve východní stěně má kamenné ostění, na které přecházejí středověké omítkové vrstvy. Ve svatyni se torzálně zachovaly na všech stěnách figurální nástěnné malby – cyklus 12 apoštolů, jež jsou shora ohraničeny stopou průběhu staršího zaklenutí, ležícího cca 1,5 m pod úrovní dnešní klenby. Klenbu dále pokrývá malovaná rozvilinová dekorace renesančního původu, patrně současná se zbudováním věže.

Zajímavá situace byla dokumentována v podkrovní, kde jsou přístupná zdiva obou štítů původní gotické lodi a rub žebrové klenby (vyzděné z cihel formátu 6×10/??×23 cm). Na východním průčelí V štítu je zachována původní exteriérová omítka (dvouvrstvá, horní hlazená ocelí), v níž je zachován otisk zřejmě původní střešní konstrukce presbytáře (obr. 5). Plochy střeš se svažovaly pod úhlem cca 45°, otisky v omítce dovolují tvrzení, že krytinou byl šindel, přiložený těsně ke štítu a v doteku omazaný (otisky hran šindelů v omítce). Konstrukce krovu zřejmě nebyly do štítu kotveny. Nad úrovní předpokládaného hřebene jsou v horní vrstvě omítky zachovány též otisky výrazně přečnávajících konců krokví. Průchod ve východním štítu se k západu otevírá půlkruhově sklenutým lomovým ostěním, k východu je nad otvorem vylehčovací pas střešovitěho tvaru. Ve špaletách je dochována kapsa po zasouvací závoře, jejíž profil má cca 10/10 cm; v severní špaletě je kapsa mělká, na opačné straně je min. 160 cm hluboká. Existence kapsy závoře nasvědčuje

situaci, kdy se v krovu svatyně nacházel prostor uzavíratelný z jeho vnitřku. Jeho funkce je neznámá, můžeme však předpokládat, že mohl sloužit k uchování kostelních cenností (klenutí či archivu?). Nelze však pominout ani možnost funkce refugia (čemuž by odpovídala právě závora zevnitř místnosti); například též na půdě presbytáře gotického kostela sv. Markéty v Loděnicích se nacházela (klenutá) místnost, jejíž existence je spojována s fortifikační funkcí věží po stranách svatyně (Kroupa 1999, 80). Vzhledem k obtisku krovové konstrukce a absenci dalších stop na štítu můžeme vyloučit existenci chórové věže spojované s útočištním posláním identifikovatelným právě dle závory průchodu (porovnej Sommer, 1986, 600; 1989, 474); zároveň však dle analogií můžeme uvažovat o přístupu do tohoto prostoru žebříkovým schodištěm z lodi s otevřeným krovem.

Zjištěné skutečnosti potvrzují, že kostel si i přes pozdější úpravy uchoval obvodové zdivo lodi, presbytáře i konstrukce střešních štítů nad východní a západní zdi lodi. Nalezená situace v podkroví je dokladem způsobu středověkého zastřešení presbytáře (výška hřebene, sklon, přesah krokví, střešní krytina), přičemž prostor nad presbytářem měl pravděpodobně, jak bylo řečeno, zvláštní funkci. Vzhledem k výškovým poměrům (malé vzdálenosti mezi rubem zachované klenby a stopami hřebene krovu) a též k viditelným stopám oblouku zaklenutí v interiéru svatyně (zejména na jižní stěně), je nutné uvažovat o dodatečném vložení stávající klenby presbytáře, jejíž výškové umístění zřejmě znemožnilo původní využití půdního prostoru. Stejný předpoklad o druhotném vložení klenby byl již vysloven na základě zjištění v průběhu restaurování nástěnných maleb svatyně v letech 1969–70 (Benedík–Růžička 1970, s.p.), v jehož protokolu je stáří maleb stěn se zpodobněním 12 apoštolů kladeno na přelom 13. a 14. století; gotická minuskula nápisů (jmen apoštolů), jež se částečně zachovaly, by spíše svědčila pro vznik hlouběji ve 14. století. V době vzniku maleb ještě tedy existovala předchozí klenba, což můžeme usuzovat i ze zmíněné linie hranice zachovaných maleb; nové – dnešní zaklenutí (s renesanční malbou) je tedy mladší. Jednoduchý klínový profil žebra a jehlancová konzola však nevylučují starší původ a opětovné použití kamenných dílců při druhotném budování klenby s využitím obvodových zdí, které byly zvýšeny. Při zvyšování klenby došlo zřejmě i ke zvýšení triumfálního oblouku, jehož mírně hrotitý oblouk je dnes podezděn mladším, cihlovým pasem půlkruhového profilu (srov. Benedík–Růžička 1970, s.p.). V rámci zmíněných restaurátorských prací byly v jižní stěně presbytáře odkryty a analyticky přiznány stopy dvojice okenních otvorů, předcházejících dnešnímu, baroknímu (?). Za fragment nejstaršího okna můžeme považovat obrys parapetu úzkého okna pod stávajícím otvorem (obr. 5/4), pozdějšímu oknu, souvisejícímu se zvýšením klenby, náleží vrchol hrotitého záklenku (obr. 5/2) a fragment poškozeného kamenného ostění.

Tlumačovský kostel tedy patří do nejstarší vrstvy sakrálních staveb (farních kostelů) regionu (spolu s Tečovicemi, Mysločovicemi ??) s pravouhlou svatyní. V případě tečovického kostela lze za pravděpodobný považovat původ v pozdním 13. století, snad v 80.–90. letech (Kohoutek–Vácha–Vrla 2002, 436), předpokládaná nejstarší fáze tlumačovského kostela však postrádá viditelné záchytné body pro případný pokus o datování architektury a výše uvedené opětovné použití starších klenebních žeber zůstává hypotetické. Vznik figurálních maleb potom můžeme klást do období kolem poloviny 14. století.

Kostelní věž v západním průčelí byla vystavěna zřejmě roku 1585, jak dokládá dnes již zničený nápis na její severní straně (Horníček 1925, 328). Tomuto vročení nasvědčuje i provedení kamenného portálu v přízemí věže.

P a n s k ý d ů m

Jižně od farního kostela se nachází poměrně složitý stavební organismus „Panského domu“, který prošel v 90. letech 20. století rozsáhlou stavební obnovou. V jejím rámci zde byla v letech 1990/91 proveden dílčí stavebně-historický průzkum¹ a následná archeologická sondáž. Základem dispozice domu jsou dvě navzájem kolmá křídla, v místě jejichž styku je vklíněn další, větším dílem podsklepený trakt (obr. 4/1). Dominantu jinak přízem-

ního stavebního organismu tvoří patrové západní křídlo, pod nímž se nachází drobný sklípek. Místnosti v přízemí obou křídel mají převážně valené klenby s lunetami (jižní místnost západního křídla má dochovanou lunetovou klenbu s hřebínky), patro západního křídla je plochostropé. V přízemí téhož křídla se dochovalo několik kamenných ostění s lištou.

V písemných zprávách se tlumačovská tvrz objevuje prvně až v roce 1527 (Pokluda 1993, 198), již v roce 1495 se však po Tlumačově píše Sobek Bilík z Kornic (se stejným predikátem se již roku 1261 píše jistý Zaphit [Zášit?], který se ale později píše po Kurovících; existence případného panského sídla však zde pro tuto dobu není prokázána). Stavba tvrze bývá kladena do let 1494–99 (Hosák–Zemek 1981, 232). Vyjma prodlevy ve 30. letech 16. století máme život na zdejším panském sídle doložen četnými prameny až do období třicetileté války, kdy zprávy o tvrzi mizí. Ve 40. letech 17. století je pak nepotřebná a válečnými událostmi poškozená tvrz přestavěna na panský šenkhaus (srov. Tesař 1921; Horníček 1925). Toto využití, které s sebou přineslo řadu utilitárních úprav, přetrvávalo až do 20. století, na stavební podobě a současně na možnosti zkoumání architektury se patrně výrazně podepsal požár v roce 1802 (Hosák–Zemek 1981, 233).

V roce 1991 proběhla již zmíněná archeologická sondáž vně severní strany západního křídla Panského domu (srov. obr. 4/1). Byly zde položeny 2 sondy, první při severozápadním nároží stavby (sonda A), druhá při styku západního a severního křídla (sonda B). V sondě A se podařilo zachytit základy zdiva z lomového kamene (výška dochované partie byla cca 40 cm), vybiňhajícího zpod severozápadního nároží objektu (obr. 7). Zdivo nemělo zachovaný líc a jeho tloušťku nebylo možno zjistit. Koruna zdiva byla překryta kulturní vrstvou z konce 14. a průběhu 15. století, do této vrstvy byly zapuštěny kostrové pohřby, související zřejmě s rozšiřováním hřbitova kolem sousedního kostela sv. Martina (obr. 8). Celou situaci překrývaly vrstvy s nálezy ze 16. a 17. století, s nimiž souvisely i pozůstatky mladší stavby z nepálených cihel (Kohoutek 1993, 91).

Obr. 7. Tlumačov – Panský dům; sonda A, napravo zbytek zdiva (foto: J. Kohoutek 1991).

Obr. 8. Tlumačov – Panský dům; sonda B, v pozadí severní zeď západního paláce (foto: J. Kohoutek 1991).

Z kusých informací získaných zmíněnými výzkumy lze formulovat tyto předběžné závěry o stavebním vývoji Panského domu: Neznámá architektura (starší panské sídlo? – viz zdivo v sondě A) zanikla nejpozději v závěru 14. století a zřejmě již v průběhu století následujícího došlo k rozšíření starého hřbitova do míst dnešního Panského domu. Na tuto situaci pak navázala výstavba tvrze, jejíž nejzachovalejší součástí je přízemí mohutné (25×8 m) kamenné budovy (dnešní západní křídlo), členěné trojicí s obvodovým zdívem vázaných příček. Na jejím jihovýchodním nároží byly nalezeny stopy po odbourané zdi, která pravděpodobně vymezovala areál sídla na jižní straně (stopy po další zdi, severně odsud, mohou nasvědčovat o existenci dalšího, užšího křídla na jižní straně). Zmíněná kamenná budova zřejmě tvořila obytnou část tvrze, k jehož areálu asi též přináležela plocha na východní straně (existenci, případně stáří jižního křídla může ověřit pouze další archeologický výzkum). Výstavbu tvrze lze předpokládat nejdříve v závěru 15. století. V další stavební etapě byla tvrz rozšířena o klenuté severní křídlo (jeho půdorysně zaoblená severní zeď je založena na substrukci starší ohradní zdi hřbitova kolem kostela sv. Martina). Tuto stavební fázi lze pravděpodobně řadit do 2. poloviny 16. století, snad po roce 1589 (Plaček 2001, 641), a může k ní náležet i vložení kleneb do starého západního křídla. Nejpozději v 17. století při přestavbě tvrze na hostinec a následných úpravách byly některé stavby areálu strženy a torzo bylo doplněno drobnými přístavbami, ve východní části areálu vznikla stodola zachycená na indikační skice z r. 1830, v 19. století došlo k patrové nadstavbě západního křídla.

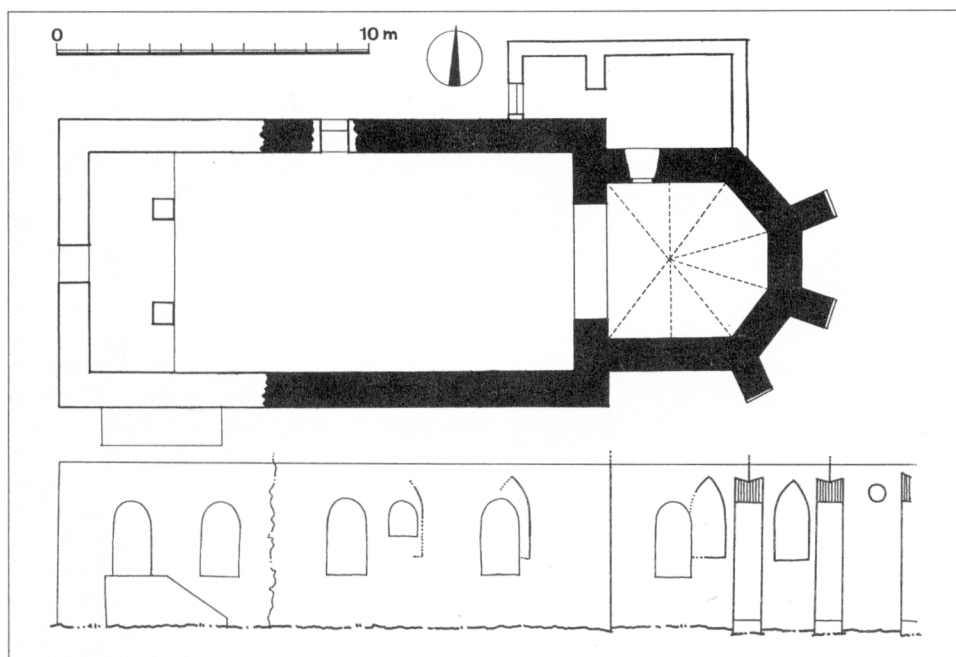
Analogii tlumačovské tvrze (resp. jejího západního křídla) kladenou do druhé poloviny 15. století nacházíme kupříkladu v západoslovenských Lukáčovcích, kde jednotraktová přízemní „kúria“ ve tvaru pravidelného obdélníku (dělená příčkami na tři prostory) má téměř totožné rozměry 24×9 m (Timková–Zvedelová–Gojdič 2002, 5). Obdobné vnější rozměry má i současný, či o málo starší palác na nedaleké výstavné tvrzi v Kurovicích (Plaček 2001, 327, 328).

Březnice

Osada v blízkosti Zlína, ležící na staré obchodní cestě, spojující centrální část Podřevnicka s Poolšavím. V písemných pramenech je uváděna poprvé až v roce 1397 (Brzeznicz) jako součást zlínského panství (ZDO I – IV, č. 704), kdy jej markrabě Jošt postoupil Zdeňku Lukovskému ze Šternberka. Při prodeji zlínského panství Petru Romanovi z Vítovic v roce 1437 (ZDO I–X, 227) zdejší kostel sv. Bartoloměje není zmiňován, a proto lze předpokládat, že vznikl o něco později.

Kostel sv. Bartoloměje představuje dnes jednoduší orientovanou stavbu s hranolovou zvonnicí nad hlavním vstupem. Chrám je zakončen odsazeným, podélným presbytářem, jehož závěr je tvořen třemi stranami osmiúhelníka (obr. 9). Trojice nároží presbytáře je vzepřena prostými hranolovými diagonálními pilíři. Jejich koruna je ukončena pultovým sešíkmením, vnější stěny pilířů jsou nad terénem zesíleny nízkou trnoží. Severozápadní nároží presbytáře postrádá opěrný pilíř, místo něj zde navazuje poměrně subtilní zdivo dnešní patrové sakristie. Východní stěna presbytáře je v horní části prolomena drobným kruhovým otvorem s dovnitř nálevkovitě se zužujícími špaletami (obr. 10). Stěny stavby jsou zevně kryty novějšími omítkami.

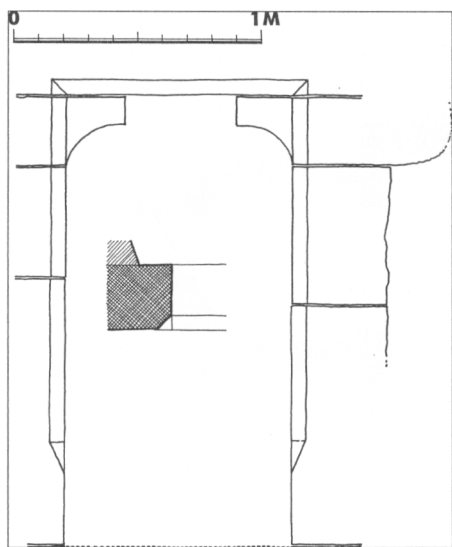
Cenným dokladem stavebního vývoje kostela je jednoduchá fotografická i kresebná dokumentace jižního průčelí objektu z roku 1978, kdy byly sejmuty vnější omítky (nesignovaná dokumentace je uložena na Obecním úřadě Březnice a obsahuje 4 fotografie a zaměření jižní fasády se zákresem náleží).² V obnaženém zdívu byly rozpoznány fragmenty 4 hrotitých, druhotně zazděných oken (srov. obr. 9). V jižní stěně lodi byly nalezeny fragmenty dvou okenních otvorů, které byly z větší části zničeny při pozdějších stavebních úpravách; východní bylo silně narušeno průrazem nynějšího, barokního (?) okna, západní okno bylo poškozeno vložním drobné, cihlami obložené niky, či okénka. Oproti tomu v jižní a jihovýchodní stěně presbytáře bylo možno sledovat téměř kompletní průběh vněj-

Obr. 9. Březnice – kostel sv. Bartoloměje; nahore – půdorys s vyznačením středověkého zdiva a rekonstrukcí klenebního obrazce nad presbytářem; dole – zjednodušený pohled na jižní fasádu lodi a část presbytáře se zákresem fragmentů gotických oken.

Obr. 10. Březnice – kostel sv. Bartoloměje; pohled od východu.

Obr. 11. Březnice – kostel sv. Bartoloměje; zaměření gotického ostění vstupu do sakristie – pohled od jihu a profil.

šího vyústění okenních špalet. Okna byla zavřena hrotitým obloukem a jejich špalety se vně zužovaly, šíře mírně přesahovala 100 cm (104, 110 cm), výška pak dosahovala cca 250 cm (250, 265, 243 cm).

Chrámový interiér bylo možno blíže prozkoumat v roce 1999, kdy byly sejmuty spodní partie omítek. Na obnažených plochách (cca 50–150 cm nad podlahou) bylo možno odlišit téměř kompaktní kamenné (viz níže) zdivo presbytáře, triumfálního oblouku a převážně části bočních zdí lodi (naplocho kladené kameny různých velikostí, hrubě řádkované; vzhledem k omezenému rozsahu přístupných líců zdiva nebylo možno určit, zda občasná příměs cihel souvisí s mladšími úpravami, nebo je součástí původního zdiva) od prokazatelně mladší Z části chrámové lodi, kde bylo zdivo smíšené s vysokým podílem cihel, některé partie byly zcela cihelné. Součástí středověké stavby je průchod mezi presbytářem a sakristií s kompletně dochovaným pískovco-

vým ostěním sedlového typu s okosenou hranou (obr. 11). Pohledové plochy ostění nesou stopy druhotných úprav (tzv. pemrlování), na plochách skrytých pod největšími omítkami bylo možné zjistit přítomnost okrové líčky překryté líčkou bílou. Dle charakteru zdiva, jehož skladba bez znatelného přerušení doléhá až k ostění portálu, je zřejmé, že portál a S zeď presbytáře jsou dílem jedné stavební etapy.

Současně se zdivem presbytáře byl zde zřízen rovněž prostý obdélný výklenek (30×23 cm, hloubka 26 cm) v jeho JV zdi. Je krytý plochým kamenem a uvnitř jsou zachovány stopy omítky s líčkami (prostor bylo možné zkoumat pouze v malém rozsahu tam, kde chyběla cihelná zadržívka). V J zdi presbytáře byla ve zdivu patrna čtveřice drobných otvorů druhotně zaslepených cihelnými plombami. Otvory lze spojit s lešením při výstavbě obvodových zdí. Boční vstup v S zdi chrámové lodi je opatřen cihelnými špaletami (alespoň v odhalené spodní části), které se jeví jako druhotné.

Pozoruhodná situace byla zjištěna v prostoru krovu nad presbytářem. Nad úroveň dnešních, jistě barokních kleneb, pronikají na čtyřech místech zděné konstrukce přibližně trojúhelníkového tvaru, předsazené o cca 20 cm před vnitřní líce obvodových zdí. Jsou pokryty zbytky omítek s líčkami, jež přecházejí i na ostatní plochy zdiva. Tuto situaci lze interpretovat jako pozůstatky klenebních čel původní (patrně žebrové, tedy gotické) klenby, kterou lze hypoteticky rekonstruovat v podobě paprscitého obrazce (srovnej obr. 9). Tuto klenbu lze považovat za původní, vzhledem k absenci kamenické výbavy klenby však nelze vyslovit žádné další přesnější závěry.

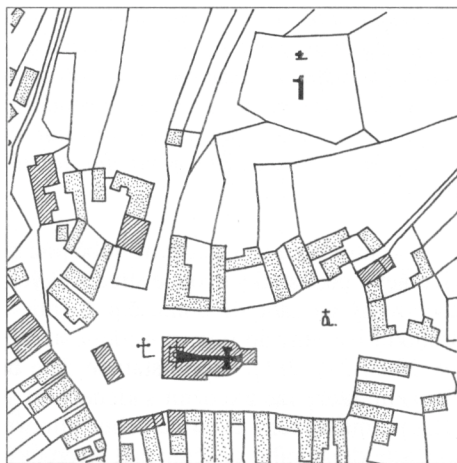
Souhrnně lze konstatovat, že středověké stavbě březnického chrámu náleží cca 110 cm silné kamenné zdivo presbytáře a podstatné části bočních zdí lodi prolomené původně lomeně sklenutými okny. Ke středověké výbavě dále náleží i kruhové okénko východní zdi svatyně. V místě dnešní novodobé sakristie stávala původní, gotická, o čemž svědčí sedlový portálek i absence nakoso osazeného opěrného pilíře svatyně. Pravděpodobně plochostropá loď (dlouhá minimálně 11 m) se do polygonálního presbytáře, sklenutého žebrovou klenbou, otevírala nepravidelně půlkruhovým vítězným obloukem. Z původního vybavení interiéru se v presbytáři zachoval zmíněný kamenný portálek a prostý výklenek JV stěny. Pro vznik stavby je vzhledem ke tvaroslovnému repertoáru, byť kusému, i historickým souvislostem, možné uvažovat o druhé polovině 15. století.

Slušovice

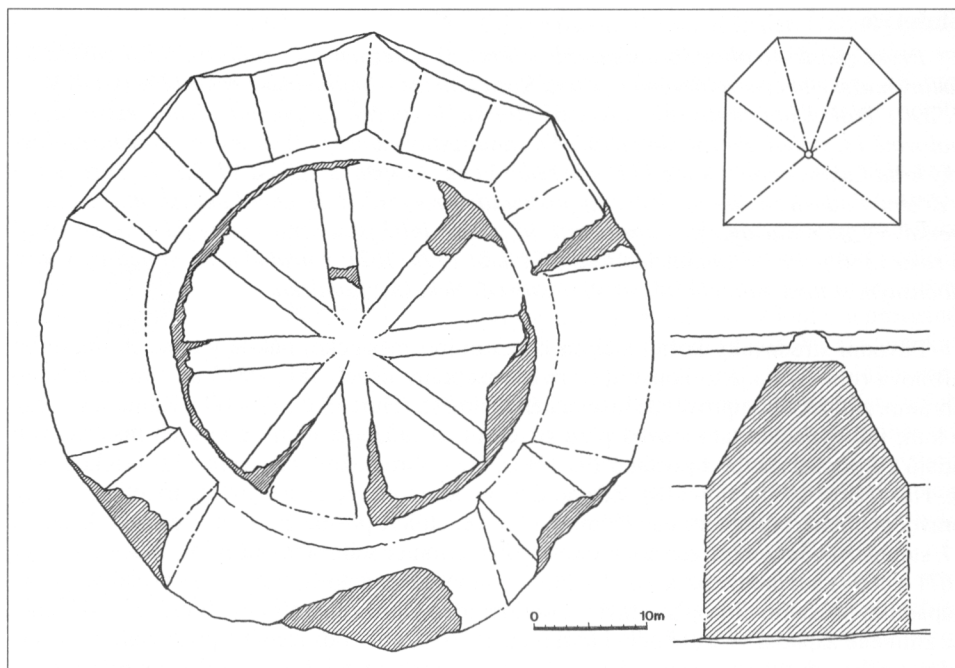
První zmínku o obci Slušovice (Sluschowicz) nalezneme ve známém falzu zakládací listiny mužského cisterciáckého kláštera Rosa Mariae – Smilheimu z roku 1261 (CDB V./I., č. 290). Patří k horizontu starších osad Zlínska, bezpečně lze počítat s jejich existencí po polovině 13. století. Patrně šlo původně o samostatný manský (?) statek ve vazbě na královský hrad Lukov, neboť v roce 1321 zde seděl Vítek ze Slušovic (CDM VI, č.174). Později byl v držení vladyků ze Šarova, kteří jej postoupili v roce 1373 Ješkovi Lukovskému ze Šternberka. Význam Slušovic postupně rostl, již v roce 1407 jsou označovány jako „městečko“ a roku 1386 je prvně zmiňována fara (Pokluda 1995, 162); v průběhu 16. století byly také dočasným sídlem majitelů lukovského panství, Nekešů z Landeka.

Původní středověký kostel stál na kopci mimo městečko, někde v místech dnešního hřbitova (obr. 12) a jeho konstrukce byly rozebrány letech 1813–1815 na stavbu nového chrámu, založeného uprostřed slušovického náměstí (Hurt 1985, 170/171). Rámcový obraz o tom, jak vypadala tato stavba před stržením, si můžeme učinit z kusých historických údajů a z popisu stavby z počátku 19. století, které shromáždil v zevrubné historické studii R. Hurt (Hurt 1985, 159–178). Zde se dovídáme o tom, že kostel byl za třicetileté války pravděpodobně poškozen, na přelomu 17. a 18. století přestavěn a rozšířen a že koncem 17. století byl v kostele zřízen nový, dřevěný kůr. Zvonice stála původně mimo kostel (zmínky 1671 a 1697) a teprve v letech 1731–1735 byla vystavěna nová, cca 18 m vysoká věž před západním průčelím. Z popisu stavby z období před jejím zbořením vyplývá, že se skládala ze zmíněné západní věže, obdélné lodi (cca 25×6–9,5 m), odsazeného presbytáře nespecifikovaného půdorysu (cca 7,5×6 m) a ze sakristie na jeho epištolní (jižní) straně (cca 3,8×2 m). Obdélná loď byla osvětlena z každé strany trojicí oválných oken, byla přístupná vchody od západu a jihu, měla dřevěný strop a byla vydlážděna plochými kameny. Presbytář byl zaklenut, osvětlovalo jej úzké podlouhlé okno, jeho podlaha byla o stupeň výše, než podlaha lodi, a byla tvořena tesanými čtvercovými kameny. Pod podlahou presbytáře se nacházela krypta přístupná vchodem v dlažbě před vítězným obloukem. Zásadním problémem starého slušovického kostela bylo jeho založení na nestabilním podloží. Toto vyvolalo potřebu výstavby, či zesilování opěrných pilířů kolem stavby a v závěru se stalo i důvodem její náhrady novostavbou. Stavba byla poškozena trhlinami a boční zeď lodi vykazovala zřetelný náklon. „Zdivo kostelní lodi bylo nutno ... uvnitř zase stále bít, protože bylo pro svůj mírnější sklon stále pokryto prachem.“ (Hurt 1985, 170).

Z této pozoruhodné stavby, zasvěcené patrně od počátku sv. Janu Křtiteli (Hurt 1985, 16/17), nejsou dnes patrně žádné nadzemní pozůstatky a tak kromě historických údajů je jedinou identifikovanou upomínkou na zdejší středověký chrám pouze kamenický článek, uložený v nynějším farním kostele sv. Jana Nepomuckého. Jde o svorník s kruhovým terčem s osmicípou hvězdou, do něhož se sbíhá šestice žeber klínového profilu (obr. 13). Z počtu a rozmístění výběhů žeber je možno usuzovat, že svorník završoval žebrovou klenbu nad prostorem, vytyčeným pěti stranami osmiúhelníka, tedy pravděpodobně nad prostorem polygonálního presbytáře chrámové stavby, úhly výběhů potom nasvědčují, že šlo o útvar širší v příčné

Obr. 12. Slušovice – výřez z indikační skici (1829); v ploše náměstí stávající kostel sv. Jana Nepomuckého, č. 1 označena plocha starého hřbitova, kde stával středověký kostel.

Obr. 13. Slušovice – zaměření klenebního svorníku, vpravo dole profil žebra, vpravo nahoře pokus o rekonstrukci klenebního obrazce a půdorysu presbytáře.

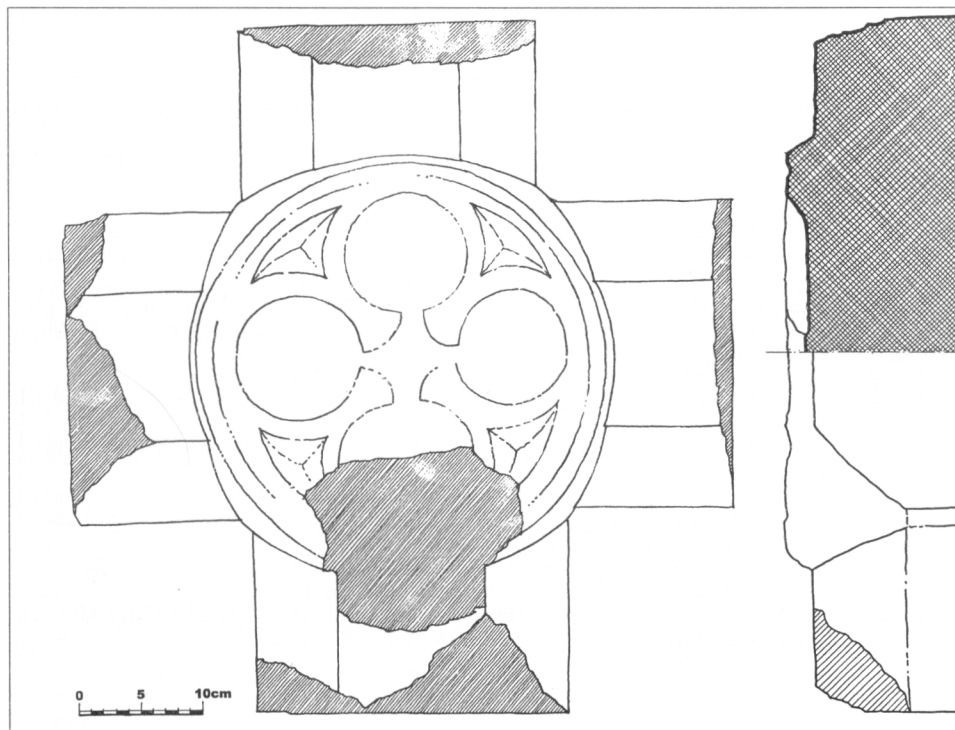
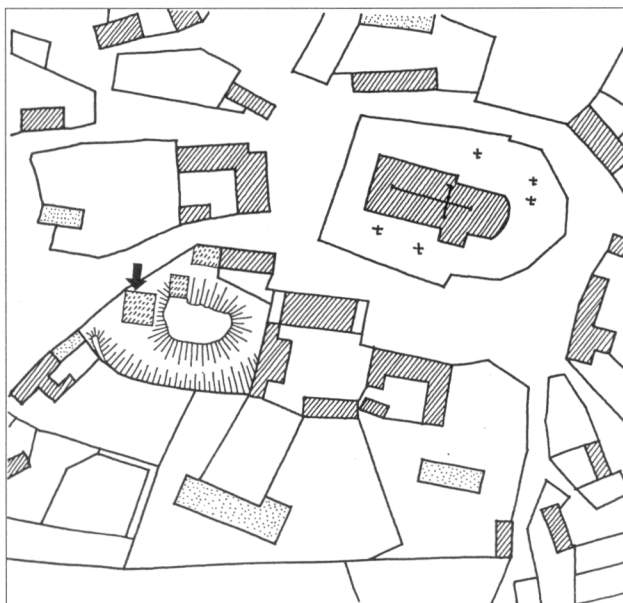
ose (srov. obr. 13). Vzhledem k použitému prvku osmicípé hvězdy, který lze ztotožnit s erbovním znamením Šternberků, můžeme předpokládat dobu vzniku dochovaného prvku v období konce 14. do počátku století následujícího. Absence dalších prvků architektonické výbavy zaniklého objektu nedovoluje zatím o stavbě činit žádné další závěry.

Mysločovice

Nejstarší písemná zmínka o obci Mysločovice (Misloczowicz) je z roku 1397 (ZDO VI. 654), kdy byla spolu s okolními osadami – Machovou, Hostišovou a Rackovou součástí panství Količín. V téže roce ji získali dědictvím lukovští Šternberkové, kteří ji na základě dohody o vzájemném vyrovnání postoupili v roce 1425 (intabulace až v roce 1446) holešovské věrvi Šternberků, reprezentované Albrechtem. Součástí holešovského panství pak zůstaly Mysločovice až do minulého století. Fara se zde poprvé připomíná r. 1419 (Pokluda 1995, 162).

V centru obce se v nedávné době podařilo spoluautorovi této studie, Jiřímu Kohoutkovi, objevit pozůstatky dvojice středověkých staveb. Prvním z nich je terénní relikt tvrzště, dochovaný na zahradě domu č.p. 9 (obr. 14), druhý představuje architektonický článek druhotně osazený do zdiva novodobé stodoly na úpatí uvedeného tvrzště – obr. 15 (Kohoutek 2003, 276–281). V této stati se dále budeme zabývat pouze oním architektonickým článkem, který lze ztotožnit s klenebním svorníkem. Nese motiv čtyřlístu (stylizovaného kříže) a má výběhy čtveřice žebér klínového profilu v pravém úhlu. Fragment byl tedy součástí klenebního systému nad čtvercovým prostorem; vzhledem k půdorysnému řešení presbytářů nejbližších dochovaných gotických chrámů (Tečovice, Tlumačov) lze s jistotou pravděpodobností uvažovat o tom, že svorník pochází z klenby presbytáře zaniklého středověkého kostela, pro jehož vznik přichází nejspíše do úvahy ještě závěr 13. století.

Obr. 14. Mysločovice – výřez z indikační skici (1829) se zákresem zbytků tvrziště (přetrhávané šrafované vyznačeny stávající objekty v areálu tvrziště), šipka označuje místo druhotného osazení gotického svorníku.

Obr. 15. Mysločovice – zaměření klenebního svorníku, vpravo svislý řez (nahore) a boční pohled (dole).

Starý kostel stál pravděpodobně v místech nynějšího chrámu Nejsvětější Trojice (postaveného v roce 1752, srov. Samek 1999, 615). Jde o stavbu vzdálenou cca 50 m severovýchodně od reliktní tvrzště a pravděpodobnou lokalizaci jejího předchůdce potvrzuje i údaj G. Wolneho, podle něhož byl nynější kostel postaven „na místě starého a velmi těsného kostela“ (Wolny 1838, 210).

Poznámky

- 1 Na průzkumných pracích se podílel i PhDr. Aleš Filip.
- 2 Za její poskytnutí autoři děkují místostarostovi obce, panu Jiřímu Mudříkovi.

Použité prameny a literatura

- CDB I., Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae. (Ed. FRIEDRICH, Gustavus), Pragae MCMIV–MCMVII.
- CDB V./I., Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae. (Ed. ŠEBÁNEK, Jindřich; DUŠKOVÁ, Sáša), Praha 1974.
- CDM IV., Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae (Ed. BOCZEK, Antonii), Olmucii 1845.
- CDM VI., Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae (Ed. RITTER v. CHLUMECKY, P; Red. CHYTIŁ, Joseph, Brünn 1854.
- BENEDIK, Karel; RŮŽIČKA, Rudolf, 1970: Zápis o odkrytí a restaurování maleb v presbytáři farního kostela sv. Martina v TLUMAČOVĚ, okres Gottwaldov. Nepublikováno. Archiv NPÚ ÚOP v Brně (43/6).
- HORNÍČEK, Ignác, 1925: Tlumačov, popis dějepisný, místopisný a statistický – II. díl. Tlumačov.
- HURT, Rudolf, 1985: Dějiny Slušovic. Slušovice.
- HOSÁK, Ladislav–ZEMEK, Metoděj a kol., 1981: Hradý, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. I. Jižní Morava. Praha.
- KOHOUTEK, Jiří, 1993: Výzkum středověké tvrze v Tlumačově, okr. Zlín. In: Přehled výzkumů 1991, Brno, s. 91.
- KOHOUTEK, Jiří, 2003: Nová neznámá středověká tvrz v Mysločovicích u Zlína. Vlastivědný věstník moravský LV(3), Brno, s. 276–283.
- KOHOUTEK, Jiří–VÁCHA, Zdeněk–VRLA, Radim, 2002: Nové poznatky o gotické architektuře jihovýchodní Moravy. In: Archaeologia historica 27, Brno, s. 425–444.
- KROUPA, Petr, 1999: Církevní architektura na jižní Moravě. In: CHAMONIKOLA, Kaliopi (ed.): Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550. II. Brno (katalog), s. 80.
- KUČA, Karel, 2002: Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. V. díl Par–Pra, Praha.
- NEKUDA, Vladimír; UNGER, Josef, 1981: Hrádky a tvrze na Moravě. Brno.
- PECK, Eduard, 1892: Okresní hejtmanství holešovské. Holešov.
- PLAČEK, Miroslav, 2001: Ilustrovaná encyklopedie moravských hradů, hrádků a tvrzí. Praha.
- POKLUDA, Zdeněk, 1993: Tvrze na Zlínsku. In: Zlínsko od minulosti k současnosti č. 12, Zlín, s. 115–240.
- POKLUDA, Zdeněk, 1995: Historický vývoj. In: NEKUDA, Vladimír: Zlínsko (red.), Brno, s. 157–197.
- POKLUDA, Zdeněk, 2000: Starý a Nový Světlov v době předbělohorské. In: Zlínsko od minulosti k současnosti č. 17, Zlín, s. 5–56.
- SAMEK, Bohumil, 1999: Umělecké památky Moravy a Slezska, 2. svazek. Praha
- SOMMER, Jan, 1986: Ke stavební podobě gotických kostelů s chórovou věží v východní části středních Čech. In: Památky a příroda, 11/1986, Praha, s. 595–602.
- SOMMER, Jan, 1989: Ke stavebním zvláštěm středověkých kostelů s chórovou věží v okolí Chebu. In: Památky a příroda 14/1989, Praha, s. 468–475.
- TESAŘ, Petr, 1921: Tlumačov, popis dějepisný, místopisný a statistický. Tlumačov.
- TIMKOVÁ, Michaela; ZVEDELOVÁ, Kristína; GOJDIČ, Ivan, 2002: Renesančno-barokový kaštief v Lukáčovciach. Pamiatky & múzeá 2/2002, Bratislava, s. 4–9.
- WICHEREK, Jaroslav, 1995: Tlumačov. In: NEKUDA, Vladimír: Zlínsko (red.), Brno, s. 613–617.
- WOLNY, Gregor, 1838: Markgrafschaft Mähren. IV. Hradischer Kreis. Brünn.
- ZDO I–XI: Die Landtafel des Markgräthumes Mähren, Olmützer Cuda. (Ed. RITTER v. CHLUMECKY, P; CHYTIŁ, Joseph; DEMUTH, Carl; v. WOLFSKRON, A. R.), Brünn 1856.

Erforschung der mittelalterlichen Architektur auf dem Gebiet von Zlín III.

Die fortschreitende Katalogisierung der mittelalterlichen Architektur in der breiteren Umgegend von Zlín befasst sich vor allem mit Skralbauten oder mit Relikten von Sakralbauten (Pozlovice, Tlumačov, Březnice, Slušovice, Mysločovice), eine Ausnahme stellt die ehemalige Feste in Tlumačov.

Pozlovice

Die Kirche des Hl. Martin wurde mehrere Male umgebaut, vor allem im 17. und 18. Jh. Trotzdem ist es möglich, die mittelalterlichen Teile der ehemaligen Kirche zu identifizieren, deren Vorhandensein man auf Grund einer Erwähnung des hiesigen Dekans aus dem J. 1369 voraussetzen kann. Es handelt sich vor allem um Details der Steinarbeiten (ein sekundär verwendetes Fragment vom Steinfutter in der Armierung der südlichen Schiffecke; bzw. Steinfutter der kleinen Fenster im späteren Turm). Man kann auch das Vorhandensein von mittelalterlichen Mauerwerkabschnitten im bestehenden Schiff nicht ausschließen.

Tlumačov

Kirche des Hl. Martin

Die im J. 1373 belegte Kirche wurde mehrere Male umgebaut. Die dominante Umgestaltung stellt der zugebaute Renaissanceturm aus dem Jahre 1585 dar. Die Kirche wurde jedoch wahrscheinlich schon im Mittelalter hergerichtet – das Kreuzrippengewölbe in dem mit figuralen Wandgemälden verzierten Presbyterium wurde niedrigerissen. Es ist auch nicht auszuschließen, dass das Gewölbe in Teile zerlegt und dessen steinerne Rippen sekundär verwendet wurden. Außer den Umfassungsmauern vom Presbyterium und Schiff erhielten sich beide Giebel, im östlichen von ihnen ist eine Öffnung mit den Taschen nach einem niedergegangenen Riegel. An der Seite des Heiligtums erhielt sich ein Abdruck des ehemaligen Schindeldachs. Aus den Abdrücken kann man Dachfirshöhe, Abdachung, Dachsparrenüberstand sowie erwähnte Schindelbedachung herauslesen. In die erhaltenen Umfassungsmauern des geweihten Raums wurde ein neues Gewölbe eingelegt worden, das höher als das ursprüngliche war, und dadurch ging wahrscheinlich die ursprüngliche Funktion des Presbyteriumdachraums als Schatzkammer oder Zufluchtsort verloren. Auf diese Funktion des Raums schließen wir eben von der Möglichkeit, den Raum zu sperren.

Panský dům (dt.: „Herrenhaus“)

Die Entstehung dieses Baus, der alten Tlumačover Feste, setzt man schon gegen Ende des 15. Jhs. voraus. Die archäologische und bau-historische Forschung ermöglichte, die Vorstellungen von ihrer Entwicklung zu präzisieren. Das Areal wurde im 19. Jh., wahrscheinlich auch nach einem Feuer, praktisch in die heutige Gestalt umgebaut. In oberirdischen Konstruktionen konnten jedoch bisher mögliche mittelalterliche Teile oder Elemente nicht identifiziert werden. Aus dem Mittelalter stammen wahrscheinlich die Umfassungsmauern und vielleicht auch die Zwischenwände im nördlichen Flügel (25×8 m), wovon nach Süden die Relikte des Mauerwerks auslaufen, die hier das ursprüngliche Areal der Feste abgrenzen.

Březnice

Den Quellen nach wurde die Kirche des Hl. Bartholomäus erst nach dem J. 1437 gebaut. Einen mittelalterlichen Bestandteil des heutigen Bauwerks stellt das Mauerwerk des polygonalen (5/8) Presbyteriums und der größte Teil des Schiffs mit Ausnahme der abgerissenen westlichen Partie dar. Auch die Sakristei bekam ihre heutige Gestalt erst später, sie existierte jedoch schon im Mittelalter. Es belegt vor allem das gotische Portal in der nördlichen Presbyteriumwand. Im J. 1978 wurde der Außenputz abgeschlagen und die vermauerten gotischen Fenster dokumentiert. Im Presbyteriumdachraum findet man Spuren nach eingegangenen Konstruktionen, die man mit Frontteilen des eingegangenen strahlenförmigen Rippengewölbebildes identifizieren kann.

Slušovice

Die mittelalterliche Kirche war wegen bedeutsamer statischer Störungen in den Jahren 1813–15 niedrigerissen worden und auf dem Hauptplatz wurde ein Neubau aufgeführt. Von der dem Hl. Johannes Täufer eingeweihten Kirche, die auf dem Berg außer dem Städtchen an der Stelle des heutigen Friedhofs stand, erhielt sich nur der Gewölbeschlussstein, der sich heute in der Pfarrkirche des Hl. Johannes von Nepomuk befindet. Diesen Schlussstein verziert ein achtzackiger Stern – Wappen der Herren von Sternberg, nach dem man ihn in die Zeit seit Ende des 14. Jahrhunderts bis Anfang des folgenden Jahrhunderts datieren kann. Nach Rippenausläufern ist es vorauszusetzen, dass der Schlussstein aus dem Presbyterium der eingegangenen Kirche stammt, wobei es sich um ein Polygon (5/8) mit einer längeren Querachse handelte.

Mysločovice

Die mittelalterliche Kirche in Mysločovice stand wahrscheinlich an der Stelle der heutigen Barockkirche

aus der Hälfte des 18. Jhs. Vom eingegangenen Bau ist nur ein Element bekannt – der Gewölbeschlussstein, der sich jetzt in der Mauer der neuzeitlichen Scheune befindet, die am Fuß der hiesigen Festungsstätte steht. Den ringförmigen Schlussstein verziert ein Maßwerk und ein stylisiertes Kreuz. Davon läufen im rechten Winkel vier Keilprofilrippen aus. Deshalb nehmen wir an, dass es sich um einen Bestandteil des Heiligtumsgewölbes handelt, der wahrscheinlich den quadrattförmigen Grundriss hatte.

Abbildungen:

1. Pozlovice – Kirche des Hl. Martin; Ausschnitt aus der Indizierungsskizze aus dem J. 1828 (wenn es nicht anders angeführt ist, Zeichnungen und Fotografien: Vrla 2003).
2. Pozlovice – Kirche des Hl. Martin; Detail der südlichen Schiffecke mit dem sekundär verwendeten gotischen Element (der vierte Quader von unten), links das Ziegelmauerwerk der Spindelstiege (Zustand J. 1985).
3. Pozlovice – Kirche des Hl. Martin; kleine Fenster mit dem Steinfutter in der westlichen Turmfront.
4. Tlumačov: 1 – Panský dům, Grundriss im Niveau Erdgeschoss, Orientierungsbezeichnung des vorausgesetzten Alters der Mauerwerkstrukturen; kreuzweise schraffiert – ältere Umfassungsmauer des Friedhofs, körnig – Ende des 15. Jhs. (?), schraffiert – 2. Hälfte des 16. Jhs.; punktiert – jüngere Zubauten; unterbrochene Linie bezeichnet den vorausgesetzten Bereich der Feste zum Anfang des 17. Jhs.; A, B – Lage von archäologischen Sonden; 2 – Ausschnitt aus der Indizierungsskizze (1830), oben Kirche des Hl. Martin, unten Panský dům.
5. Tlumačov – Kirche des Hl. Martin; links – Vertikalschnitt, geführt durch die Querachse des Presbyteriums; 1 – Durchgang im östlichen Schiffigiebel (unterbrochene Linie bezeichnet die Lage der Tasche nach einem Riegel, über dem Durchgang findet man den Umriss der alten Dachkonstruktion, punktiert Außenputzfläche im Dachraum; 2 – oberes Gewölbeniveau vom Spitzbogenfenster; 3 – Gipfel des älteren Gewölbes (nach der Situation an der südlichen Presbyteriumswand); 4 – Brüstungsniveau des älteren Fensters; rechts – Grundriss mit der Bezeichnung der mittelalterlichen Konstruktionen (das Alter des Stützpfilers an der südwestlichen Schiffecke kann man zur Zeit nicht ermitteln).
6. Tlumačov – Kirche des Hl. Martin; Rippengewölbe im Presbyterium, Ansicht vom Westen.
7. Tlumačov – Panský dům; Sonde A, rechts Mauerwerkfragment (Foto: J. Kohoutek 1991).
8. Tlumačov – Panský dům; Sonde B, im Hintergrund die nördliche Mauer des westlichen Palas (Foto: J. Kohoutek 1991).
9. Březnice – Kirche des Hl. Bartholomäus; oben – Grundriss mit der Bezeichnung des mittelalterlichen Mauerwerks und Rekonstruktion des Gewölbebildes über dem Presbyterium; unten – die vereinfachte Ansicht der südlichen Schiffsfassade und Teil des Presbyteriums mit der Zeichnung von Fragmenten der gotischen Fenster.
10. Březnice – Kirche des Hl. Bartholomäus; Ansicht vom Osten.
11. Březnice – Kirche des Hl. Bartholomäus; Peilung des gotischen Steinfutters – Eingang in die Sakristei. Ansicht vom Süden und Profil.
12. Slušovice – Ausschnitt aus der Indizierungsskizze (1829); die bestehende Kirche des Hl. Johannes von Nepomuk auf dem Platz, Nr. 1 bezeichnet die Fläche des alten Friedhofs, hier stand die mittelalterliche Kirche.
13. Slušovice – Peilung des Gewölbeschlusssteins, rechts unten Rippenprofil, rechts oben Versuch, das Gewölbebild und Presbyteriumgrundriss zu rekonstruieren.
14. Mysločovice – Ausschnitt aus der Indizierungsskizze (1829) mit der Einzeichnung von Festungsstärkungen (unterbrochen schraffiert sind die bestehenden Objekte im Festesareal bezeichnet, der Pfeil bezeichnet die Stelle, an der der gotische Schlussstein sekundär verwendet wurde).
15. Mysločovice – Peilung des Gewölbeschlusssteins, rechts Vertikalschnitt (oben) und Seitenansicht (unten).